

Автори:

Марецька Л. П., кандидат педагогічних наук,
завідувач науково-методичної лабораторії української мови і літератури
Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія
неперервної освіти» Херсонської обласної ради;
Голобородько К. Ю., доктор філологічних наук, професор,
декан українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного
педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;
Окунович Т. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства
Херсонського державного університету;
Чаловська М. В., учитель української мови і літератури вищої категорії,
учитель-методист Херсонської багатoproфільної гімназії № 20
імені Б. Лавренюва Херсонської міської ради.

Рецензенти:

Назаренко Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент;
Кучма Т. І., учитель української мови вищої категорії, учитель-методист
Херсонського академічного ліцею при ХДУ.

Українська мова. 10 клас. II семестр. Нова програма /
У74 *Л. П. Марецька, К. Ю. Голобородько, Т. Г. Окунович,*
М. В. Чаловська / за ред. Є. П. Голобородько. — Х. : Вид.
група «Основа», 2018. — 108, [4] с. — (Серія «Мій кон-
спект»).

ISBN 978-617-00-3462-5.

У посібнику репрезентовано всі уроки української мови для II семес-
тру 10 класу за новою програмою 11-річної школи, які розроблено із ура-
хуванням змін, здійснених Міністерством освіти і науки України. Розпо-
діл навчального часу та зміст розроблених уроків носить орієнтовний ха-
рактер. Згідно з положеннями пояснювальної записки оновленої програ-
ми в разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин
у межах розділу, а також змінювати послідовність вивчення розділів.

Для вчителів української мови й літератури загальноосвітніх шкіл,
керівників методичних об'єднань, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.016+811.161.2

Зміст

Урок № 33	Орфограма. Орфографічна помилка. Орфографічний словник. Принципи української орфографії	5
Урок № 34	Ненаголошені <i>e, u</i> в корені слова	7
Урок № 35	Апостроф. Позначення м'якості приголосних	9
Урок № 36	Чергування голосних	11
Урок № 37	Чергування приголосних в українській мові. Зміни приголосних при збігові їх у процесі словотворення	13
Урок № 38	Спрощення приголосних. Подвоєння та подовження приголосних	15
Урок № 39	Правопис префіксів	17
Урок № 40	Правопис суфіксів	19
Урок № 41	Уживання великої літери	21
Урок № 42	Правила перенесення слів з рядка в рядок	23
Урок № 43	Тематична контрольна робота № 4. Орфографічна норма	25
Урок № 44	Написання складних слів разом, окремо, з дефісом	28
Урок № 45	Написання слів іншомовного походження	31
Урок № 46	Складні випадки написання прізвищ	34
Урок № 47	Написання складних слів	37
Урок № 48	Складні випадки написання географічних назв	40
Урок № 49	Розрізнення прислівників і співзвучних сполук	43
Урок № 50	Написання <i>не, ні</i> з різними частинами мови	45
Урок № 51	Правила графічних скорочень слів	47
Урок № 52	Тематична контрольна робота № 5. Контрольний тест	50
Урок № 53	Морфологічна помилка	52
Урок № 54	Іменник. Рід іменників (складні випадки узгодження роду іменників типу <i>кір, біль, нежить, пил, степ, ступінь, путь</i> та ін. з іншими частинами мови). Паралельні родові форми іменника (<i>зал — зала, птах — птаха, плацкарт — плацкарта</i> тощо)	55
Урок № 55	Іменники чоловічого та жіночого роду, що означають назви людей за діяльністю (<i>поет — поетеса, поетка; директор — директорка, робітник — робітниця</i> та ін.). Іменники спільного і подвійного роду	57
Урок № 56	Визначення роду невідмінюваних іменників та абrevіатур, правила вживання їх	59
Урок № 57	Іменники, що мають лише форму однини або множини	62
Урок № 58	Складні випадки відмінювання іменників. Закінчення іменників і відміни в орудному відмінку	65
Урок № 59	Закінчення іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку	68

Урок № 60	Відмінкові закінчення іменників з конкретним та абстрактним значенням	71
Урок № 61	Паралельні закінчення іменників чоловічого роду давального відмінка (-ові, -еві, -єві); іменників знахідного відмінка; іменників місцевого відмінка однини; іменників орудного відмінка множини	74
Урок № 62	Закінчення іменників III відміни в орудному відмінку. Словозміна іменників IV відміни	77
Урок № 63	Особливості кличного відмінка. Творення та відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові	80
Урок № 64	Тематична контрольна робота № 6 з теми «Морфологічна норма» (тестові завдання)	83
Урок № 65	Суперечка як вид комунікації. Різновиди суперечки	88
Урок № 66	Правила ведення суперечки. Аргументи й докази	93
Урок № 67	Полемічні прийоми	98
Урок № 68	Мистецтво відповідати на запитання	102
Урок № 69	Дискусія на тему «Мовна мода — це добре чи погано»	105
Урок № 70	Узагальнення і систематизація вивченого. Тематична контрольна робота № 2 з теми «Практична риторика» (захист проектів-презентацій)	107

Урок № 33. ОРФОГРАМА. ОРФОГРАФІЧНА ПОМИЛКА. ОРФОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК. ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ

Дата _____

Клас _____

Мета: формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне бути грамотним.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- **знаннева складова:** з'ясує суть понять «орфографічна норма», «орфограма», «орфографічна помилка», «орфографічний словник»; усвідомлює важливість дотримання орфографічної норми для сучасного компетентного мовця; знає правила українського правопису;
- **діяльнісна складова:** організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); виявляє й пояснює порушення орфографічної норми; працює з орфографічним словником; застосовує знання на практиці; аналізує факти порушення орфографічних норм; висловлює припущення про написання того чи того слова; виявляє аналогії в написанні слів; знаходить і аналізує додаткову інформацію з теми;
- **ціннісна складова:** сприймає орфографічну грамотність як статусну річ; демонструє наміри щодо вдосконалення власної орфографічної грамотності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОГолошення теми й мети уроку, визначення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності

Учитель пропонує учням перелік очікуваних результатів з теми «Орфографічна норма». Їм потрібно ознайомитися з ними і сказати, які, на їхню думку, їм потрібні, пояснивши, чому. (Учитель не наполягає на власній позиції, а пропонує учням у кінці уроку сказати, чи змогли б вони виконати завдання, якби знехтували якоюсь орфографічною нормою.)

II. ЕМОЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО УРОКУ

Вправа «Павутиння»

Для проведення цієї вправи потрібний клубок з яскравих ниток. Передаючи клубок одне одному (окрім сусідів ліворуч і праворуч), діти мають продовжити речення «Я люблю ...» (наприклад, я люблю подорожувати). Коли клубок дійде до останнього учня, він має повернутися до першого. При цьому говорять «Я віддаю клубочок Тетяні, яка любить подорожувати».

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ І СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. З-поміж помилок, позначених цифрами, потрібно виписати тільки ті, що класифікуються як орфографічні.

CD-ДИСК НА ТИСЯЧІ РОКІВ

Вчені (1) Національної Академії (2) наук України розробили сапфирові (3) оптичні диски (4) інформація на яких може зберегатися (5) десятки тисяч років! На диск не впливає ні вологість повітря, ні висока температура (сапфировий носій витримує більше двох (6) тисяч градусів за Цельсієм!).

Його діаметр (7) 80 мм, щільність запису (8) відповідає стандартному диску CD-ROM і на його поверхні записується 210 Мбайт інформації. Науковці планують запис і зберігання інформації на дисках діаметром не тільки 80 мм, але й 120 мм (стандарт CD), а також є можливість виготовляти оптичні диски діаметром до 200–300 мм.

https://24tv.ua/ukrayina_tag1119

- ♦ Назвіть допущені орфографічні помилки. Які правила було порушено?
- ♦ Які ще порушення наявні, окрім орфографічних?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Робота з орфографічним словником

Не бійтесь заглядати у словник:

Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

Орфографічний словник (або правописний) словник, що містить перелік слів у їх нормативному написанні та розкриває слова лише в аспекті їх правопису (наприклад, окрім власне слів у називному відмінку надає їх закінчення у родовому). Орфографічний словник є показником сучасного йому правопису.

Правописний словник містить не лише складні для написання випадки, оскільки задача розрізнення складних та простих випадків написання є нетривіальною. Укладачі словників також не обмежуються загальнолітературною лексикою, включаючи до них спеціальну, термінологічну та іншу лексику, що не є міжстильовою.

- ▶ Візьміть до рук орфографічний словник з книжкової полиці чи електронний варіант, погортайте, знайдіть слова з орфограмами, на які ви найчастіше припускалися помилок.
- ▶ Випишіть п'ять таких слів. Поясніть, чому ви помилялися?
- ▶ Охарактеризуйте орфографічний словник. Як ним правильно користуватися?
- ▶ Напишіть, де потрібно, м'який знак, поясніть його вживання.

Учител..с..кий, нян..чин, л..ох, іспан..ці, осінн..ого, милуеш..ся, лікарс..кий, дон..чин, у бан..ці, на вишен..ці, дивует..ся, стан..те.

- ▶ Складіть дотепний твір-розповідь про ваше навчання, починаючи кожне речення прислівником, що пишеться через два дефіси. Запам'ятайте їх!

Моє навчаннячко...

Усього-на-всього..	Пліч-о-пліч...
Де-не-де...	Хоч-не-хоч...
Коли-не-коли...	Віч-на-віч...
Як-не-як...	Будь-що-будь...

Робота з тестовими завданнями

- ▶ Роздати учням тести з не менше, ніж 20 тестовими завданнями. Вони мають уміщувати як завдання на знання орфографії, так і пунктуації чи орфоепії.
- ▶ З-поміж тестових завдань виберіть ті, що перевіряють ваші вміння застосовувати орфографічні правописні норми на практиці. Тепер виберіть тільки ті, з якими, на ваше переконання, ви точно справитесь. Розв'яжіть їх. Здійсніть самоперевірку.
- ▶ Проаналізуйте тестові завдання, які викликали сумніви у ваших знаннях. Які правила потрібно повторити? З якими орфограмами повправлятися?

V. ПІДСУМОК УРОКУ

Намалюйте в зошиті умовний циферблат годинника. Позначте годину, яка свідчить про вашу орфографічну освіченість. (Чим більше число на годиннику, тим більший обсяг умінь маєте).

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати вправу підручника.

Мета: формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне бути грамотним.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- **знаннева складова:** усвідомлює важливість дотримання орфографічної норми для сучасного компетентного мовця; знає правила українського правопису щодо написання ненаголошених е, и в корені слова;
- **діяльнісна складова:** організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); виявляє й пояснює порушення орфографічної норми; працює з орфографічним словником; застосовує знання на практиці; аналізує факти порушення орфографічних норм; висловлює припущення про написання того чи того слова; виявляє аналогії в написанні слів; знаходить і аналізує додаткову інформацію з теми;
- **ціннісна складова:** сприймає орфографічну грамотність як статусну річ; демонструє наміри щодо вдосконалення власної орфографічної грамотності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ, ВИЗНАЧЕННЯ ОЧІКУВАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

II. ЕМОЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО УРОКУ

Вправа «Побажання»

Побажайте одне одному вдалого дня, плідної роботи на уроці. Якщо в класі є іменинник, усі дарують йому комплімент.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ І СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ

Робота з текстом

- Прочитайте текст уголос.

КРІТ

Уявіть собі, що кротові треба було б усю землю із своїх ходів викидати нагору. Тоді б він вигортав її цілі вагони. Як відомо, кріт риє під землею дуже довгі проходи, такі собі підземні дороги. Прокладає метро без рейок, а землю не вивозить нагору. Під землею він постійно живе, плодиться, навіть бої провадить зі своїми сусідами-кротами. То куди ж він діває землю? Це дуже цікаво...

От коли інженери почали думати над проектом підземного човна, у них виникло складне питання — куди ж дівати землю, яку ритиме ця машина на великій глибині. Хіба ж можна таку страшну кількість ґрунту вигорнути на поверхню? Тоді вони й зацікавились кротом. Варто було пильно дослідити, як мандрує цей вічний підземний житель. Зробили так: упіймали крота і пустили його в довгий дерев'яний ящик, повний міцно утрамбованої землі. Звичайно, він миттю пірнув під землю. А в цей час ящик просвітили наскрізь рентгенівським промінням. І на спеціальному екрані перед очима дослідників розкрилась уся картина підземної роботи цього трудівника. Виявилось, що кріт спочатку дробить землю зубами, ніби свердлить її, і гребе сильними передніми лапами. Далі, за допомогою шиї, плечей і тих-таки передніх лап, упресовує, утрамбовує землю в стіни прогризеного, проритого ходу. Таким чином, кріт досить швидко просувається під землею, одночасно ласуючи черв'яками, личинками, жуками, що живуть у землі. Тепер зрозуміло, чому в тваринки такі сильні, міцні м'язи на шиї.

Отож, побачивши, як працює кріт, повчившись у нього, інженери так і машину свою зробили, що вона землю впресовуватиме в боки тих ходів, які прогрізатиме спеціальний прилад (За О. Копиленком).

- ◆ Чи були відомості про цю тваринку для вас новими?
- ◆ Знайдіть у тексті контекстуальні синоніми до слова *крім*. Обґрунтуйте свій вибір.
- ◆ Яка роль питальних речень у цьому тексті? Дослідіть і дайте відповідь.
- ◆ У яких тварин людина також запозичила їхні вміння для своїх винаходів? Знайдіть таку інформацію в мережі Інтернет і ознайомте з нею всіх на наступному уроці.
- ◆ Виберіть з тексту слова з *e* та *и*.
- ◆ Поставте наголос. З'ясуйте, у яких словах ці звуки ненаголошені. Запишіть їх транскрипцією.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Робота з параграфом підручника

- ▶ Ознайомтеся із матеріалом, який пропонує нам підручник. Виконайте завдання на вибір.

Завдання 1. Складіть ментальну карту «Написання ненаголошених *e*, *и* в коренях слів».

Завдання 2. Систематизуйте матеріал за допомогою таблиці або схеми.

Складання словникового диктанту для редагування

- ▶ Укладіть словниковий диктант з двадцяти слів з орфограмою «Ненаголошені *E*, *И*». У п'яти словах навмисне зробіть помилки.

Обмінюйтеся зошитами для взаємоперевірки. Потрібно знайти всі 5 слів з помилкою.

- ▶ Які слова залишилися непоміченими? Якими критеріями відбору слів для помилкового написання ви керувалися?

Цікава фразеологія

- ▶ Прочитайте фразеологізм «Скривитися як середа на п'ятницю». Що, на вашу думку, він означає? Складіть короткий текст, пояснивши значення.

Інформація для вчителя. Дивний фразеологізм виник на ґрунті православної традиції постити у середу та п'ятницю. У ці дні не їли скоромного, тобто молочного і м'ясного. У п'ятницю посту дотримувалися суворіше, ніж у середу. Тому й кривиться середа на п'ятницю, бо їй заздрісно!

У переносному значенні вислів «скривитися як середа на п'ятницю» означає перекосити обличчя від болю, від образи, неприємних новин (*В. Забіяка, І. Забіяка*).

- ▶ Складіть із цим фразеологізмом складне речення. Зачитайте.

V. РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

Допоможи друзів!

- ▶ Закінчіть речення так, щоб воно містило пояснення певного правила або пораду.
- У тебе виникли проблеми з написанням *e* та *и*? Тобі потрібно запам'ятати, що...
- Ти знову помилився... Ну який же очирет?! Запам'ятай, що...
- Не впадай у відчай! Міркуймо так:...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Поділіться інформацією про роль тварин у людських інженерних винаходах. З тексту випишіть слова з ненаголошеними голосними (не менше 10-ти). Поясніть правопис їх.

Урок № 35. АПОСТРОФ. ПОЗНАЧЕННЯ М'ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ

Дата _____

Клас _____

Мета: формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне бути грамотним, застосовувати вивчене на практиці.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- **знаннева складова:** усвідомлює важливість дотримання орфографічної норми для сучасного компетентного мовця; знає правила українського правопису щодо вживання апострофа, знака м'якшення;
- **діяльнісна складова:** організовує свою діяльність; виявляє й пояснює порушення орфографічної норми; працює з орфографічним словником; застосовує знання на практиці; аналізує факти порушення орфографічних норм; висловлює припущення про написання того чи того слова з апострофом, знаком м'якшення чи без нього; виявляє аналогії в написанні слів; знаходить і аналізує додаткову інформацію з теми;
- **ціннісна складова:** сприймає орфографічну грамотність як статусну річ; демонструє наміри щодо вдосконалення власної орфографічної грамотності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ, ВИЗНАЧЕННЯ ОЧІКУВАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

II. ЕМОЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО УРОКУ

Вправа «Слово в подарунок»

На фліпчарті учні по черзі пишуть слово, яке, на їхню думку може підняти настрої іншим, є милозвучним чи асоціюється з позитивними емоціями. Вибірково пояснюють свій вибір. Учитель теж «дарує» слово, заздалегідь продумавши, на чому хотів би акцентувати увагу учнів. Це може бути слово з апострофом або зі знаком м'якшення, щоб пов'язати його з темою уроку.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ І СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ

1. Знайдіть слово, у якому допущено помилку:
А витікти; Б зламати;
В допомагати; Г забиратися;
Д поклонятися.
2. Знайдіть слово, у якому потрібно писати букву *e*:
А обер..гати; Б *прибер..гти*;
В вист..лати; Г вич..сувати;
Д зап..рати.
3. Знайдіть слово, у якому потрібно писати букву *и*:
А відч..пити; Б збр..хати;
В вкор..нитися; Г *вит..рати*;
Д підпер..зати.
4. Знайдіть слово, у якому потрібно писати букву *i*:
А *викор..нити*; Б вип..чений;
В зач..пати; Г відр..ктися;
Д заст..бнути.
5. Знайдіть слово, у якому потрібно писати букву *e*:
А *оч..видець*; Б кр..ниця;
В бл..скавиця; Г л..ман;
Д невм..руший.

6. Знайдіть слово, у якому потрібно писати букву *и*:
 А дал..чїнь; Б л..ментувати;
 В вел..чезний; Г л..вада;
 Д п..чатка.
7. Знайдіть слово, у якому ненаголошений *и* перевіряється наголосом:
 А тривога; Б кривавий;
 В стриміти; Г дрижати;
 Д *гриміти*.
8. Знайдіть іменник із суфіксом *-ев-*:
 А мереж..во; Б плет..во;
 В мел..во; Г *мар..во*;
 Д мороз..во.
9. Знайдіть слово, у суфіксі якого пропущено букву *е*:
 А пал..во; Б *зверн..ний*;
 В видов..ще; Г гуцав..на;
 Д зворушл..вий.
10. В особових закінченнях дієслів пропущено букви *е* та *и*. Знайдіть рядок, у якому в обох дієсловах пропущено однакову букву:
 А розкаж..ш, їзд..мо; Б *створ..мо, перескоч..ш*;
 В повесел..ш, сяд..ш; Г роб..мо, плач..мо;
 Д плат..ш, мел..ться.
11. Знайдіть слово з буквосполученням «-ре-»:
 А тр..вати; Б бр..ніти;
 В скр..піти; Г кр..чати;
 Д *скр..бти*.
12. Знайдіть слово з буквосполученням «-ри-»:
 А бр..хати; Б скр..хати;
 В тр..мбіта; Г *тр..мати*;
 Д тр..мтіти.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Презентація результатів роботи груп (до 2-х хв)

Робота з орфографічними словниками.

- ▶ Виписати зі словника слова, які пишемо з апострофом (15 слів, що починаються з різних звуків).
- ▶ Виписати слова, які, на вашу думку, однокласники могли б написати з апострофом (15 слів).
- ▶ Виписати слова — власні назви, як потрібно писати зі знаком м'якшення.

Світ фразеології

- ▶ Пригадайте і запишіть кілька фразеологізмів з орфограмою «Апостроф» та «Знак м'якшення». Зачитайте, поясніть значення фразеологізмів та правопис слів з апострофом і знаком м'якшення.

Для довідки: язик добре підв'язаний; грець ухопив; брати бар'єр; накивати п'ятами; нам'яти боки; не в тім'я битий; не нашого пір'я пташина; язик свербить; як свої п'ять пальців; як п'яте колесо до воза; зі шкури пнеться; зав'язати головоньку; камінь за пазухою; з вогню та в полум'я.

V. РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Мета: формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне бути грамотним, застосовувати знання про чергування голосних на практиці.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- **знаннєва складова:** усвідомлює важливість дотримання орфографічної норми для сучасного компетентного мовця; знає правила українського правопису;
- **діяльнісна складова:** організовує свою діяльність; виявляє й пояснює порушення орфографічної норми; працює з орфографічним словником; застосовує знання на практиці; аналізує факти порушення орфографічних норм; висловлює припущення про написання слів з чергуванням голосних; виявляє аналогії в написанні слів; знаходить і аналізує додаткову інформацію з теми;
- **ціннісна складова:** сприймає орфографічну грамотність як статусну річ; демонструє наміри щодо вдосконалення власної орфографічної грамотності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОГолошення теми й мети уроку, визначення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності

II. ЕМОЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО УРОКУ

Вправа «Добра справа»

- ▶ Згадайте, яку добру справу ви сьогодні зробили? Розкажіть.
Якщо ще не зробили, у вас іще є час, навіть на сьогоднішньому уроці.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ І СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ

- ▶ Випишіть зі словникового диктанту слова з порушеннями норм орфографії.
Тїохкати, сілський, пір'інка, щастя, моркв'аний, ненька, слов'яни, міжгір'я, лїотчик, подвір'я, дончин, любов'ю, Лук'ян, менший, женьшень, під'їзд, тьм'яні, реп'яхи, Солов'їов, арф'яр, порядок, бур'яни, педестал, духм'яна, жменці, інший, лось'їон, одцвітати, ірпінський, жінці, щирість.
- ▶ Прочитайте вірш. Зверніть увагу на виділені слова. Змініть усно ці слова так, щоб голосний звук у них змінився.

БАБУСІ

Дай, бабусю, поцілую
сивину *твого* волосся,
теплим диханням зігрію
снігом вибілені коси.
Може, і на них розтане
лоскотливий іній срібний,
мов химерні візерунки
на замерзлій з *ночі* шибі.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Робота з текстом

ВЕЧІР

Сонце зайшло. Надворі почало вже темніти. На заході небо червоніло жаром. На сході понад зеленим лісом небо було синє, аж чорнувате. Гасло полум'ям на заході. Серед неба займались ясні зорі. Чорна ніч простелювалась чорним сукном по селу, по садах, по лісах.

- ▶ Знайдіть у тексті слова, у яких можливе чергування голосних звуків.
- ▶ Наведіть приклади слів з чергуванням, якого немає в тексті.

Робота з підручником

- ▶ Ознайомтесь із матеріалом підручника, спробуйте усі можливі варіанти чергування голосних помістити в намальовану квітку, суцвіття, геометричні фігури тощо. Використовуйте різні кольори.

Дослідження-трансформація

- ▶ Подані прикметники чоловічого роду змінити за родами, поєднавши кожен прикметник з іменником. Записати, простежити за зміною о, е з і в основі прикметників, назвати морфему, у якій вона відбувається, та фонетичну умову.

Зразок. Братів син, братова сім'я, братове доручення — чергування о відкритого складу з і закритого складу в суфіксі.

Батьків, Михайлів, В'ячеславів, Олександрів, Віталіїв, Сергіїв, Андріїв, Петрів, Василів, Володимирів, сусідів, товаришів, Владиславів, Денисів, Аркадіїв, Потапів, Богданів, онуків, синів, Вікторів, дядьків, директорів, деканів, дідів.

- ▶ Утворити від поданих іменників присвійні прикметники (1), прізвиська (2), в основі яких відбувалося б чергування приголосних. Назвати фонеми, які чергуються, умови чергування.

1. Ольга, подруга, сусідка, Наталка, Маринка, донька, ненька, Параска, тітка, Явдоха, Стеха, свекруха, сваха, невістка, Варка, Ониська; 2. Козак, чумах, Варка, Шульга, Явтух, конюх, кожух, пасіка, соха, пух, пастух.

- ▶ Заповніть таблицю, добираючи спільнокореневі слова, у яких відбувається чергування (по п'ять слів).

о — а	е — і	е — и

- ▶ Складіть і запишіть стислу розповідь про свою домашню тварину. Якщо ще не маєте, то напишіть, якого чотирилапого чи крилатого друга хотіли б мати. Яку відповідальність має нести людина за тих, кого приручила?
- ▶ У тексті використайте слова з чергуванням голосних звуків. Використані слова підкресліть.

V. РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

- ◆ Отже, які звуки можуть чергуватися в українській мові?
- ◆ За яких умов відбувається чергування голосних о, е з і? Назвати випадки, коли чергування не відбувається.
- ◆ За яких умов після шиплячих та й вживаються голосні е, о?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати вправу з підручника.

Урок № 37. ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ ЗБІГОВІ ЇХ У ПРОЦЕСІ СЛОВОТВОРЕННЯ

Дата _____

Клас _____

Мета: формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне бути грамотним, застосовувати знання про чергування приголосних звуків на практиці.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- **знаннева складова:** усвідомлює важливість дотримання орфографічної норми для сучасного компетентного мовця; знає правила чергування голосних та приголосних звуків;
- **діяльнісна складова:** організовує свою діяльність; виявляє й пояснює порушення орфографічної норми; працює з орфографічним словником; застосовує знання на практиці; аналізує факти порушення орфографічних норм; висловлює припущення про написання слів з чергуванням приголосних;
- **ціннісна складова:** сприймає орфографічну грамотність як статусну річ; демонструє наміри щодо вдосконалення власної орфографічної грамотності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОГолошення теми й мети уроку, визначення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності

II. ЕМОЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО УРОКУ

Вправа «Відгадай настрої»

Учні стають у коло і тримаються за руки або в парах біля парт. Спробуйте за потиском руки та виразу очей відгадати настрої однокласника чи однокласниці. Знайдіть потрібні слова, щоб підтримати друга, якщо потрібно поліпшити настрої. Учитель говорить, що в нього гарний настрій, бо він чекає на зустріч зі своїми вихованцями.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ І СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ

- ▶ Спробуймо усно по ланцюжку утворити від поданих слів прикметники, використовуючи суфікс *-ськ-* (*-зьк-*, *-цьк-*). Які зміни відбулися у фонетичному складі слова?

Буг, Кагарлик, Перемишль, Ніжин, Золотоноша, Норвегія, Доброміль, таджик, черкес, завод, Париж, француз, викладач, ескімос, Прилуки, Волга, Оболонь, Бахмач, журналіст, козак, Одеса, Рига, Сиваш, Ірпінь, Овруч, комендант, калмик, Кавказ, Гадяч, Ворзель, Черкаси, альпініст, Вишнопіль, Калущ, емігрант, босьяк, Волинь, Острог, Поділля, Ільмень, якут, узбек, волох, Запоріжжя, Кременчук, чех, казах, брат, Ельбрус, Дрогобич, Ятрань, Полісся, студент, парубок, Прага, чумак, гігант, латиш.

- ▶ Назвіть, які зміни відбуваються у фонетичному складі слова.
- ▶ Що потрібно знати, щоб правильно утворювати слова?
- ▶ Які труднощі у вас виникали? Чому?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Робота з підручником

Опрацювання таблиці «Чергування приголосних». Створення ментальної карти до теми.

Запам'ятаймо винятки! Яеський, баскський, казахський, перемишльський, цюрихський, тюркський, ла-маншський, нью-йоркський.

Запитання до змісту карти.

1. Назвіть усі можливі чергування у прикметниках.
  2. Яка група приголосних унаслідок додавання суфіксів *-ськ-, -ств-* змінюється на *-цьк-, -цтв-*?
  3. Який процес у мові називають чергуванням?
  4. У яких буквосполученнях не відбуваються чергування приголосних?
  5. Яка група приголосних унаслідок додавання суфіксів *-ськ-, -ств-* змінюється на *-зьк-, -зтв-*?
- У поданих словах уставте на місці крапок необхідні букви.

1	Ру..ниця	11	бангладе..ький	21	туре..ький
2	соня..ник	12	гамбур..ький	22	лати..ький
3	педагогі..ний	13	лейпци..ький	23	варя..ький
4	ї..жу	14	романти..ний	24	невольни..ький
5	кри..аний	15	чика..ький	25	таджи..ький
6	владивосто..ький	16	кавка..ький	26	товари..ький
7	вол..ький	17	коза..ький	27	молоде..ький
8	страсбур..ький	18	шту..ний	28	боягу..ький
9	кременчу..ький	19	че..ький	29	полове..ький
10	шліссельбур..ький	20	чува..ький	30	зву..ний

- Згрупуйте слова за видом орфограми, виписавши цифри замість слів.
► Поясніть правопис груп орфограм.

Редагування

- Виправте у словах помилки за чергування приголосних.

Туристський, латишський, городництво, птахство, господарство, рільництво, рижський, парубоцтво, багацтво, сплачувати, господарський, каліцтво, бугський, ткацький, сивашський, лісництво, Вінниччина, вимощений, мангишлацький, кавказський, скотарство, брацтво, проводжати, одеський, французьський, убозтво, переїжджаю.

- З'ясуйте, які суфіксальні слова утворено правильно.
► Підкресліть у них перші літери.
► З перших літер цих слів складіть анаграму, запишіть її, змінивши другу й десяту літери на **и**.

Товариство, волгський, кременчукський, птахство, їжджу, боягузство, французський, птаство, намащувати, ла-манський, убозтво, тюрський, адигейський, яський, бахмачський, черкаський, йокширський, чехський, закарпацький, козацький, овручський, запоріжський, рекрутський, острожський, бучакський, американський, прилукський, дорощій, брязчати, щічковий, юнацький, студентський, чикагський, йорданський.

V. РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

- ◆ Оцініть свою роботу на уроці.
- ◆ Які завдання викликали труднощі?
- ◆ Яких умінь ще бракує?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Самостійно обрати й виконати вправу з підручника

Урок № 38. СПРОЩЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ. ПОДВОЄННЯ ТА ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Дата _____

Клас _____

Мета: формування компетентного мовця, який усвідомлено прагне бути грамотним, застосовувати знання про спрощення, подвоєння та подовження приголосних звуків на практиці.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- **знаннева складова:** усвідомлює важливість дотримання орфографічної норми для сучасного компетентного мовця; знає правила спрощення, подвоєння та подовження приголосних звуків;
- **діяльнісна складова:** організовує свою діяльність; виявляє й пояснює порушення орфографічної норми; працює з орфографічним словником; застосовує знання на практиці; аналізує факти порушення орфографічних норм; висловлює припущення про написання слів зі спрощенням, подвоєнням та подовженням приголосних;
- **ціннісна складова:** сприймає орфографічну грамотність як статусну річ; демонструє наміри щодо вдосконалення власної орфографічної грамотності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОГолошення теми й мети уроку, визначення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності

II. ЕМОЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ДО УРОКУ

Вправа «Букет квітів»

Усі стають у коло й по черзі називають назву квітки, яку хотіли б поставити в уявний спільний букет. Я додаю до букета (ромашку), бо для мене вона асоціюється із сонячним сяйвом, а воно сприятиме нам у навчанні.

У класі можуть бути заготовки квіток, учні роблять вибір. Можна малювати квіти на фліпчарт і потім присвятити створений букет якійсь особі.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ І СУБ'ЄКТНОГО ДОСВІДУ

- ▶ Перепишіть слова, замість крапок поставте пропущені букви. Спробуйте пояснити їх правопис. Укажіть, де це можливо, на межі яких частин слова відбувається подвоєння.

Бе..смертний, ро..критися, ро..бити, бе..збройний,..писати, бе..платний,..робити,..ро..стелити,..шити,..казати, ро..казати,..ховатися, бе..захисний, ро..пустити,..фотографувати, ро..питати, во..'єдна..я, щоде..ик, жи..я, страше..ий, ві..іл, завда..я, годи..ик, незрівня..ий, воло..я, розрі..я, ро..броїти, узлі..я, Запорі..я, тума..ий, обли..я, здорове..ий, підні..я.

- ▶ Які відомості потрібно пригадати, щоб виконати це завдання?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ. РОЗВИТОК ПРЕДМЕТНИХ ТА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Робота з підручником

Робота в групах

За допомогою матеріалу підручника побудувати алгоритм.

Завдання для групи 1. Складання алгоритму «Подвоєння відбувається / не відбувається».

Завдання для групи 2. «Подовження відбувається / не відбувається».

Завдання для групи 3. «Спрощення позначається на письмі / не позначається».

Презентація роботи груп біля фліпчартів.

- ▶ Запишіть слова у дві колонки: у першу з подвоєнням букв, у другу — без подвоєння.

Мит..ю, огнен..ий, скажен..ий, височен..ий, антен..ий, тьмян..ий, вроджен..ий, ден..ий, орлин..ий, узбіч..я, Хмельнич..ина, неждан..ий, адресован..ий, однозмін..ий, вікон..ий, роз'єднан..ий, олов'ян..ий, нескінчен..ий, електрон..ий, дерев'ян..ий, умотивован..ість, без..ахисний, аграрно-сировин..ий, гіл..я, антропоген..ий, туман..ий.

Ключ. Підкресліть у кожному слові першу букву — прочитаєте вислів В. Сухомлинського.

Відбувається подвоєння: миттю, огненний, височенний, антенний, денний, узбіччя, Хмельниччина, однозмінний, віконний, нескінченний, електронний, аграрно-сировинний, гілля, антропогенний, туманний.

Не відбувається подвоєння: скажений, тьмянний, вроджений, орлиний, нежданий, адресований, роз'єднаний, олов'яний, дерев'яний, умотивованість.

Ключ. Мова — духовне багатство народу.

- ▶ Замініть виділені слова одним словом. Чи у всіх словах відбулося спрощення?
  - Графік, що складений на тиждень.
  - Перемога, що принесла радість.
  - Робота, що дає користь.
  - Нарада, що пов'язана з виїздом.
  - Зустріч, що принесла щастя.
  - Обличчя, що світилося радістю.
  - Змагання, які відбулися в області.
  - Випадок, що трапляється рідко.

- ▶ Уставте, де треба, пропущені букви т, д, к. Слова запишіть у дві колонки:
1) слова без змін; 2) слова, у яких були пропущені букви.

Швидкіс..ний, якіс..ний, улес..ливий, освідчитися, хвас..ливий, контрас..ний, щас..ливий, блис..нути, агентство, волейболіс..ці, заїз...ний, їж...жу, учас...ник, заздріс..ний, ус..ний, випус..ний, стис..нути, щотиж...ня, студен...ський, студентство, очис..ний, скатер...ка, буревіс..ник, п'ятдесят.

Ключ: У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв складеться кінцівка вислову В. Сухомлинського «Дорожить людина тим, у що вона...» (...вклала часточку свого життя).

- ▶ За опорними словами складіть невелику розповідь на тему «Як я допомагаю батькам».

Щодня, щотижня, чесно, корисний, радісний, святковий, кожний, тижневий, прекрасний, власний.

- ▶ Знайдіть третє «зайве» слово; вставте, де треба, букви.
Асистен..ський, президент..ський, велетен..ський;
хвас..ливий, пес..ливий, щас..ливий;
чес..ний, ус..ний, компос..ний.

V. РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ ЕТАП

- ◆ Які завдання викликали труднощі?
- ◆ Яких умінь ще бракує?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- ▶ Виконати самостійно обрану вправу в підручнику.